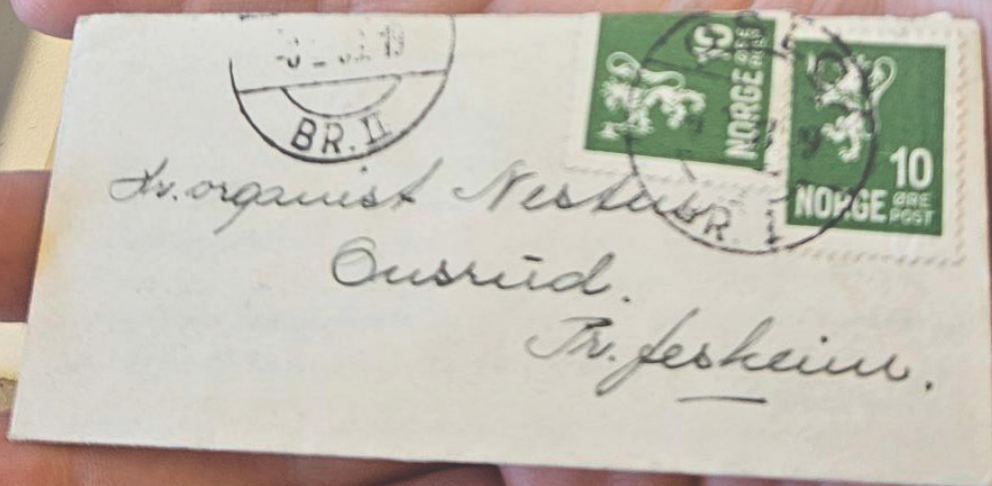

Prosjektrapport

**Fra landbruks- til hovedflyplasskommune:
Sikring av kilder til fortiden i en kommune i
sterk vekst og endring.**

Museene i Akershus
mia.no/samlinger-arkiv

MiA

Innledning

Hovedmålet i prosjektet «Fra landbruks- til hovedflyplasskommune: Sikring av kilder til fortiden i en kommune i sterk vekst og endring» var å bevare, sikre og tilgjengeliggjøre privatarkiv samlet inn i et regionalt område: Ullensaker. Arkivene dekker et bredt spekter av aktiviteter som har pågått i dette området.

Den ene årsaken til at bevaring av disse arkivene var viktig var nedleggelse av Ullensaker museum. Det første initiativet til et museum i Ullensaker ble tatt i 1925. I forbindelse med etableringen av den statlige tilskuddsordningen for museer på 1970-tallet var det ny giv for å etablere et museum i Ullensaker. I 1984 åpnet et museum, Ullensaker bygdesamling, på Algarheim skole i fire av klasserommene der. Det var en ansatt i deltidstilling og vedkommende så verdien av å samle inn privatarkiv fra regionen. I forbindelse med Gardermoen-utbyggingen ble det bevart og flyttet 8 bygg vest for hovedflyplassen, og museet ble vedtatt flyttet hit. Ullensaker museum åpnet i 2005 og da som en konsolidert enhet, Fylkesmuseet i Akershus (i dag MiA-Museene i Akershus). Samlingene til museet består av gjenstander, foto, immaterielle kulturminner og ikke minst en relativt stor samling privatarkiv. Dessverre viste det seg at både ressurser og publikumsbesøk uteble. Museets drift opphørte. Bygningene som museet driftet, ble tilbakeført til eier 15.7.26. Fra 01.01.26 eier MiA arkiv og fotosamlingen. Gjenstandssamlingen forvaltes av MiA, men eies av Ullensaker kommune.

En annen årsak til at dette prosjektet var viktig var brannen i det verneverdige bygget Østerrikegata 13 i 2023. Bygget er nå revet. I brannen ble mye arkivmateriale skadet, herunder også dokumentasjon på avlevering av arkiv. Det var også en vannlekkasje i Depot 148 i 2024. Her var magasinet som oppbevarte arkiv, noe foto og gjenstander. Mange objekter måtte flyttes i all hast.

Prosjektet var i tråd med Bevarings- og samhandlingsplan for privatarkiv Akershus 2019-25 (se avsnittet resultater) og MiAs strategiplan der visjonen er «Kulturarv for framtida!». Fellesnevner er et bærekraftig MiA som ledes av tre viktig stikkord: Samfunnsaktøren, Levende kulturarv og Kunnskapsbasert formidling. Arkiver er kilder til å sikre kunnskapsbasert formidling. For å kunne sikre en bærekraftig innsamling er det nødvendig med god kontroll over samlingene slik at nye avleveringer/inntak kan sees i sammenheng med det som allerede er bevart.

Gjennomføring

Prosjektet startet opp 1. mai 2025. Dette var to måneder senere enn planlagt og skyldtes forsinkelse på to andre store arkivprosjekter samt overgang fra Asta 5 til Asta 7. Likevel har prosjektet hatt mulighet for å hente inn en del tapt arbeidstid takket være frivillig innsats (praksisstudent på masterstudie i museologi). Prosjektet skulle være ferdigstilt i januar, men ble ferdigstilt innen utgangen av februar 2026. Det var ansatt midlertidig prosjektmedarbeider(e) på prosjektet. Prosjektet var organisert med en arbeidsgruppe der prosjektmedarbeider(e), student på masterprogram i museologi (3 mnd), registrar og konservator NMF/arkivar deltok. Prosjektet ble gjennomført i regi av Museumstjenesten i MiA.

Prosjektet ble finansiert av utviklingsmidler fra Arkivverket og midler fra Ullensaker kommune. MiA takker for bidrag som gjorde prosjektet mulig.

Mål og gevinster med prosjektet – hva er oppnådd?

Prosjektet hadde som hovedmål å bevare, sikre og tilgjengeliggjøre privatarkiv samlet inn i Ullensaker.

Delmål en var å gjennomføre bevarings- og kassasjonsvurdering og delmål to som var katalogisering i Asta og publisere arkivene på Arkivportalen.no. Det var beregnet at de bevarte arkivene utgjorde 48 hyllemeter og omhandlet 56 arkivskapere. Det endelige tallet viste seg å være 57,45 hyllemeter inkludert flere større mapper med kart og tegninger og 71 arkivskapere. Materialkostnadene ble dermed noe høyere enn budsjettet.

Som del av delmål en skulle det undersøkes hva som fantes av avleveringsavtaler. Bakgrunnen for dette var brannen i Østerrikegata 13. Der var både protokoll og inntaksskjemaer for driften både på Algarheim skole og Ullensaker museum. Utfordringene med dette beskrives nærmere under resultater.

Som del av delmål to skulle også allerede katalogiserte arkiv i Asta gjennomgå på nytt for å sikre at alle arkivene ble registrert i henhold til dagens standard. Dette er gjennomført og alle arkivene er nå søkbare på Arkivportalen.no. De som allerede var publisert, er republisert.

Delmål tre i prosjektet var å formidle Ullensakers varierte historie, bredden av historier i Ullensaker som kan være av interesse for ulike brukergrupper, og motivere til å ta i bruk historiske kilder for å skape/bygge opp under lokal tilhørighet. Dette er et mål som vil nås over tid, og utover tidsrammen

som er satt for prosjektet. Det var ikke mulig å starte dette arbeidet før alle arkivene var ferdig katalogisert. Dette arbeidet vil derfor pågå fremover og i samsvar med prioriteringer i MiA og ønsker fra Ullensaker kommune. Det er planlagt å lage formidling om Ullensaker-arkivene til Digitalt Museum og andre nettressurser. Gjennom det nye arkivprosjektet MiA har fått midler til i 2025, «Arkiv og kulturminner = sant – metode for å formidle analoge og digitalt skapte arkiver», vil det være mulig å synliggjøre arkivene i større grad i samarbeid med Ullensaker historielag.

Det er veldig gledelig å nå kunne si at mye av Ullensaker-historien er bevart gjennom de 71 arkivskaperne. Ullensaker historielag har nå et ønske om å samle inn privatarkiver fra kommunen. Dette prosjektet gir dem mulighet til å vurdere hvilke behov det for innsamling fremover.

Beskrivelse av innholdet i arkivene

Ullensaker-arkivene inneholder privatarkiv fra rundt 71 arkivskapere med ytterår fra ca. 1710-2011. Arkivene gir innsikt i hvordan livet var i Ullensaker kommune i Akershus fylke særlig før utbyggingen av Oslo lufthavn Gardermoen i 1998. Gjennom korrespondanse og protokoller/møtereferater kan brukere av arkivene få innblikk i livet i Ullensaker før utbyggingen av hovedflyplassen.

Arkivet fra Ullensaker bygdesamling inneholder kanskje den mest mangfoldige dokumentasjonen om Ullensaker av alle arkivene. Her finnes blant annet personlige fortellinger fra Romanifolk/tatere i Ullensaker og dokumentasjon om «Furu», en bygning knyttet til Tater-historie som ble en del av bygdesamlingen. Arkivet inneholder også dokumentasjon fra en utstilling om sirkusmiljøet i Ullensaker og referansemateriale om den berømte bryteren og sirkusdirektøren Karl Norbeck, som vokste opp i kommunen. I tillegg til disse temaene er det dokumentasjon og referansemateriale fra

Håndskrevet dokument i gotisk skrift fra 1798 fra Hans Nesten arkivet. Foto: MiA

utstillinger om husflidslag, skole faner, birøktere og skomakere, blant annet.

Ullensaker bygdesamling holdt i de første årene til i den gamle Algarheim skole. På 1990-tallet ble Gardermoen hovedflyplass utbygd, og dette medførte store endringer i Ullensaker. Det ble vedtatt å flytte Ullensaker Museum til Sør-Gardermoen kultur- og næringspark, og flere historiske bygninger ble flyttet dit. Ullensaker Museum ble etter hvert en del av det konsoliderte Akershus fylkesmuseum (i dag MiA). Arkivet fra Ullensaker bygdesamling inneholder store mengder dokumentasjon om denne flytteprosessen og om integreringen i Akershus fylkesmuseum.

Hans Nesten var en av forfatterne bak Ullensaker: en bygdebok (bind I, 1927), der han utførte store deler av kildeinnsamlingen alene. Personarkivet etter Nesten gir et innblikk i livet for vanlige folk på Algarheim og Jessheim før andre verdenskrig. Han var medlem av Ullensaker museumslag, forgjengeren til Ullensaker bygdesamling. I tillegg var han en dyktig musiker, jordbruker og skogbruker. Han eide Østre Onsrud gård på Algarheim og var organist i Furuset kirke i 52 år. Arkivet etter ham omtaler mange forskjellige temaer knyttet til Ullensakers historie og inneholder alt fra egenproduserte notehefter til kart over Onsrud mølle og originale brev fra 1700- og 1800-tallet.

Hans Nesten-arkivet og bygdebokarkivet (fra senere utgaver av bygdebøker i Ullensaker) inneholder store mengder historisk materiale fra 1700- og 1800-tallet om gårds- og slektshistorie. Det er særlig mange brev og eiendomsdokumenter. Disse ble samlet av Nesten og andre som arbeidet med bygdebokprosjektet. Noe av materialet består av håndskrevne utskrifter laget av historiestudent Ragnhild Pedersen i forbindelse med arbeidet med bygdeboken mellom 1913 og 1921. Det finnes også eldre historiske kilder i arkivene fra Ullensaker prestegjeld, Ullensaker herredseiendommer og et arkiv med diverse gamle skjøter. Dahl gård-arkivet inneholder et kart over gården fra 1869 laget av Johan Fredrik Nilsen Næser.

I tillegg til bygde-, gårds- og slektshistorie finnes det mange arkiver som dokumenterer hverdagsliv og fritidsaktiviteter i Ullensaker på ulike tidspunkter. Bedrifter og næringsliv er representert gjennom arkivene fra blant annet Oslo lufthavn, Gjermå elektrisitetsverk og meieriene på Algerheim, Hovin, Aastad, Borgen og Risebro. Disse arkivene inneholder blant annet møteprotokoller, regnskap, og trykte materiale fra bedriftene.

Arkiver som gir innblikk i livet i Ullensaker fra et

kvinneperspektiv, er arkivene etter lærerne Signe Julseth og Anny Kværner, brevarkivet etter Marie O. Brenni og arkivet fra Jessheim husmorlag. Julseth og Kværner-arkivene dokumenterer også læreryrket i Ullensaker. Arkivet etter Julseth inkluderer en samling herbarier fra henne og noen av elevene. Brevarkivet etter Marie O. Brenni omhandler blant annet utvandring til Amerika på slutten av 1800- og tidlig 1900-tallet. Broren hennes utvandret til Wisconsin i 1899 og skrev brev til henne derfra.

Det finnes flere arkiver som handler om kultur og idrett i Ullensaker. Et av arkivene dokumenterer Romeriksutstillingen i 1927, et stort arrangement og landbruksutstilling som gikk over ti dager på Jessheim, og som ble besøkt av H.M. Kong Haakon VII. Arkivet inneholder regnskapsprotokoll fra utstillingen samt avisutklipp som omtaler den. Musikklivet er representert gjennom arkivene fra Ullensaker guttemusikkorps, Ullensaker janitsjar, Ullensaker sangerlag, Ullensaker sangkvartett og personarkivet etter Hans Nesten, som var organist og komponist. I disse arkivene finnes det notehefter, protokoller og jubileumshefter, blant annet.

I Ullensaker herredshus byggeprosjektarkivet finnes det korrespondanse, tegninger og møtereferater og andre dokumentasjon om restaurering av Ullensaker herredshus og utbygging av et kulturbygg i Ullensaker på 1980-tallet.

Den sterke idrettstradisjonen i Ullensaker kommer fram i arkivene fra Ullensaker skiklubb, Hovind skytterlag, Marsjklubben «Vandrerne», Gardermoen Idrettsforening og Ullensaker/Kisa («Ull/Kisa») Idrettslag. Sistnevnte inneholder manus, avisutklipp, fotografier og annen dokumentasjon fra den populære Ull/Kisa-revyen.

Andre kulturelle foreninger representert i arkivene er Ullensaker husflidslag, Kisa folkeboksamling, Ullensaker historielag, Norges Birøkterlag (som tidligere hadde hovedkontor på Kløfta), Gardermoen barneteater og Ullensaker bygdekino. Gjennom trykte materialer, registre over filmvisninger, fotoer, osv. i disse arkivene får vi innsyn i hva folk i Ullensaker likte å gjøre i fritiden deres og hva de var interessert og engasjert i.

Andre fritidsforeninger representert i arkivene er Ullensaker Lions, Norrøna ungdomslag, Mogreina gamles vel, Rode nr. 21 (som blant annet inneholder en arbeidsliste for snøplogoppgaver), og avholdsforeningen Losje Kjeld Stub.

Arkivene inneholder også dokumentasjon om livet i Ullensaker under andre verdenskrig. Det finnes et arkiv med brev fra sovjetiske fanger som arbeidet på Jessheim, adressert til det norske folk som

Fra H.L.

Til innkalte AT-jenter.

Husk ordren fra H.L.: DU SKAL IKKE MØTE TIL SESJON! DU SKAL IKKE MØTE TIL TJENESTE! - Ifjor tok guttene den hårdeste støyten. I år skal jentene holde fronten like fast som guttene i de mobiliserte årsklasser gjorde. Det er en plikt og en æressak.

Kvinnelig AT er en nazistisk institusjon og står under ledelse av nazister. De bestemmer hvor du skal sendes hen, hva du skal lære og hva du skal gjøre. Nazipropagandaen forteller deg at kvinnelig AT er nødvendig for å skaffe bøndene arbeidshjelp. Dette er ikke riktig. Det er nå tusenvis av ledige jordbruksarbeidere og jordbruket vil bli best hjulpet ved at denne arbeidskraft blir brukt i landets interesser.

Ingen god nordmann vil ta imot hjelp av AT. Det er gitt parole om det. AT vil derfor bare bli utnyttet av tyskerne og nazistene. I Nord-Norge måtte de bistå fienden med den skjendigste krigsforbrytelse som har vært gjort mot vårt land. Du må være forberedt på at noe lignende kan gjenta seg.

AT samler ungdommen i leirer. Er du klar over hvor farlig dette er i år. Når som helst kan krigen blusse opp her i landet også, og hva vil det da bety med slike jenteloirer som quisløsingene og tyskerne har myndighet over? Dere kan bli tvunget til å gjøre tjeneste for fienden, med soldatforpleining og i lasarettene, mens guttene står på den andre siden i våre heimestyrker og sammen med de soldater som kommer utenfra for å hjelpe til med å befri Norge. Den situasjon må dere ikke komme i. Nekt å ha noe med kvinnelig AT å gjøre.

INGEN NORSK JENTE TIL AT I ÅR!

STÅ SAMMEN MED GUTTENE!

VER STERK.

GJØR ANDRE STERKE.

Fra Hjemmefrontens Ledelse.

Parole om AT-tjenesten.

NS forsøker atter å innkalle gutter til tjeneste i AT. Vi minner derfor om at de paroler som ble utsendt ifjor fremdeles gjelder:

1. Ingen norsk gutt møter til AT-sesjon.
2. Ingen norsk gutt møter til AT-tjeneste.
3. Ingen god nordmann hjelper til med å skaffe innrulleringslister.

Meld deg derfor ikke til roteforstanderne. Møt ikke frem til sesjon. Møt ikke frem til arbeidstjeneste.

Innkallingsbrev nektes mottatt. Ved forespørsel muntlig eller telefonisk må det svares at vedk. er fraværende eller bortreist. Den innkalte kan også legge seg syk og skaffe seg legeattest. Hvis politiet spør etter den innkalte, må han holde seg borte. Det samme må vedkommendes far gjøre om det er nødvendig.

Hvis noen allikevel blir tatt og det blir forhør, må vedkommende anføre at hans samvittighet forbyr ham å møte frem. Noen nærmere forklaring behøver en ikke gi.

Forøvrig vil ingen lensmann eller lensmannsbetjent som regner seg for nordmann bistå NS-myndighetene med å få tak i AT-gutter.

Foto: MiA

takk for deres behandling under tysk fangenskap. Det finnes også et personarkiv etter løytnant L. Julseth fra Ullensaker, som var krigsfange under krigen. Arkivet fra Ullensaker forsyningsnemnd dokumenterer arbeidet med å sikre mat og nødvendige varer under krigsrasjoneringen. Arkivene fra bygdebokarbeidet og Ole H. Vethal inneholder både historiske kilder og personlige fortellinger fra andre verdenskrig.

Om militærhistorie, særlig knyttet til Gardermoen, er arkivene etter Kongsvinger bataljon og personarkivet etter Reidar Engh relevante. Engh

var stasjonert på Gardermoen midt på 1900-tallet.

Det finnes noe om jordbruk og skogbruk i Ullensaker-arkivene, spesifikt i Hans Nesten sitt arkiv. Nesten samlet blant annet referansemateriale og dokumentasjon om skogbruk knyttet til Onsrud gård. I Ullensaker allmenningsarkivet er det tegninger over allmenningen i tillegg til dokumentasjon over regnskap og personalforvaltning knyttet til den. Det finnes også mye gårdshistorie i arkivene, siden Ullensaker var primært en landbrukskommune før utbyggingen av hovedflyplassen.

Resultater og utfordringer

Dette prosjektet omfattet alle effektmålene i bevarings- og samhandlingsplanen for privatarkiv Akershus 2019-2025. For det første ble gjennomført fjerning av plast og metall. Alt ble sikret i syrefritt materiale og oppbevart i et annet depot enn tidligere. Ettersom alt nå er katalogisert i Asta og publisert på Arkivportalen, no, er arkivene søkbare og tilgjengelige (jmf. effektmål 2.5 forvaltning og fornyelse og effektmål 2.6. Effektmål tilgjengeliggjøring, formidling og forskning). Arkivene representerer mangfold i Ullensaker kommune gjennom dokumentasjon fra Ullensaker bygdesamling (Romanifolket/taterne og sirkusmiljøet), og kvinneperspektiv gjennom arkivene etter Signe Julseth, Anny Kværner, Marie O. Brenni og Jessheim husmorlag (2.7 effektmål migrasjon og mangfold). Arkivene gir innsikt i utviklingen av Ullensaker som kommune, og noe innsyn i hvordan Jessheim har vokst fra tettsted til by (2.8 effektmål tettsted og urbane kulturer). Hans Nesten-arkivet har referansemateriale om skogbruk generelt og gamle dokumentasjon om skogbruk på Onsrud gård. Ullensaker allmenning arkivet inneholder tegninger, personalforvaltning og regnskap m.m. om Ullensaker allmenning. Marsjklubben «Vandrerne» og Hovind skytterlag omtaler grupper som brukte skogen i Ullensaker for rekreasjon (2.9. effektmål skog som næring og rekreasjon). Det er også bevarte bedriftsarkiver som Oslo lufthavn, Gjermå elektrisitetsverk, ingeniør-rådgivingselskapet Magne Solum AS og meieriene på Algarheim, Hovin, Aastad, Borgen og Risebro (2.11. Effektmål industri – små næringer og store bedrifter). Arkivet etter Oslo lufthavn omtaler reise med fly. Det finnes også noe informasjon om jernbaneutbygging i flere av arkivene, for eksempel: Dahl gård, hvor kartet i arkivet trolig ble laget i forbindelse med jernbaneutbygging (2.12. Effektmål kommunikasjon – fly, tog og vei).

Det ble gjennomført bevarings- og kassasjonsvurdering i forbindelse med ordning og katalogisering av det enkelte arkivet. Kassering ble gjort der det var større mengder av samme hefte eller trykksak.

Blant de bevarte arkivene, var også arkiv etter kommunale kommisjoner. MiA hadde i den forbindelse kontakt med Ullensaker kommunes arkivavdeling. Det ble bestemt at deler av disse arkivene skulle til Arkiv Øst som bevarer arkiv for Ullensaker kommune. Et arkiv, forlikskommisjonen, ble etter avtale med Ullensaker kommune og Nasjonalarkivet vedtatt avlevert til Nasjonalarkivet.

Informasjon om overdragelse av eierskap mangler i stor grad for disse arkivskapene. En årsak er at

dette ikke var så vanlig å ha på den tiden da mange av arkivene ble samlet inn (Algarheim perioden). En annen viktig årsak var brannen i Østerrikegata 13. Det lyktes imidlertid, om lag et år etter brannen) å få hente ut noe av det som var i bygget før det ble revet. Da ble protokoll fra Algarheimperioden reddet og en rekke inntakspapirer (vanlig papir) fra begynnelsen av perioden på Ullensaker museum. De er skadet av brann og fukt. Disse ble fryst raskt for å sikre informasjonen på disse dokumentene. De ble siden tint forsiktig, og i forbindelse med prosjektet ble det tatt bilde av informasjonen i dokumentene.

Etter å ha gått gjennom bildene av protokollene og inntaksdokumentene, viste det seg at det var inntaksdokumentasjon for 11 av 71 arkivskapere. Tre av arkivene: Risebro meieri, Hans Nesten og Bygdebokarkivet, ble gitt av Ullensaker kommune, enhet kultur. Om disse arkivene ble det skrevet et notat på inntaksskjemaet: «Dette er materiell som har vært lagret på Rådhuset og ble overlevert museet da Ola Fjeldheim sluttet som kulturminnerådgiver i mai 2013.» De resterende åtte arkivene som vi har inntaksdokumentasjon for, kom fra private individer og organisasjoner/bedrifter som Ullensaker Husflidslag og Oslo Lufthavn. Det er fylt ut gaveskjemaer/ inntaksskjemaer ved Ullensaker Museum og Museene i Akershus (den gang Akershusmuseum) for alle disse arkivene. Disse arkivene har blitt avlevert til Ullensaker museum og da var normen å fylle ut gaveskjemaer. Det finnes også et gaveskjema for en protokoll fra Nordkisa Samvirkelag. Det er usikkert om denne protokollen skal legges inn som et eget arkiv i Ullensaker-arkivene, ettersom den er brannskadet og muligens også muggskadet. Det må tas en nærmere vurdering av protokollen.

I tillegg til dette arbeidet med protokollene og inntaksdokumentasjon har det løpende vært gjort søk av informasjon om de enkelte aktørene. Likevel gjenstår noe mangelfull historikk i registreringen av enkelte arkiver i Asta.

For øvrig inneholder samlingen av arkiv også foto og lydmateriale. Det er noen fotografier registrert som en del av arkivene, særlig i Bygdebokarkivet og Hans Nesten-arkivet. Disse er primært fotografier som ble brukt i forbindelse med utarbeidelsen av bygdebøkene i Ullensaker. Når det gjelder lydmateriale, finnes det en samling kassetter i Ullensaker bygdesamlings arkiv. Noen av kassetene har titler som «Ullensaker-målet» og «Ullensaker-rundtur», samt samtaler med ulike personer.

Det er med andre ord solid dokumentasjon som er bevart. Ullensaker historielag ønsker nå å fortsette

en innsamling av privatarkiv og da spesielt digitalt skapte arkiver. For dem er det også en stor hjelp å se hva som er bevart fra Ullensaker. Det vil alltid være en utfordring for de allerede innsamlede arkivene og vurdere innsyn når det ikke finnes en avleveringskontrakt. Samtidig må det tas

hensyn til at rutiner og krav var veldig annerledes i sektoren for 30 år siden enn den er i dag. Det er derfor viktig å være løsningsorientert og tenke at arkivene er samlet inn for å kunne fortelle historie for fremtiden.

